

СЕРГІЄВА НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

студентка магістратури
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів

ШЛІМАКОВА ІРИНА ІВАНІВНА

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри екологічної психології та соціології
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ЛЮДЕЙ З РІЗНОЮ ЧУТЛИВІСТЮ ДО ВПЛИВІВ

Статтю присвячено аналізу життєздатності особистості, яка актуалізується в зв'язку з необхідністю вирішення життєвих задач й забезпечує динамічне утримання життя. Розглянуто види впливів оточуючого середовища, теоретично проаналізовано їх змістовну сутність. Емпірично досліджено особливості життєздатності у жителів м. Чернігова студентського, зрілого та похилого віку, а також рівні їхньої чутливості до природних, соціальних, культурологічних впливів та самовпливів. Представлено результати кореляційного аналізу, описано найбільш значимі зв'язки між рівнями життєздатності та рівнями чутливості до впливів.

Ключові слова: *життєздатність, домінуючі стани, впливи оточуючого середовища, самовпливи, соціальні впливи.*

Постановка проблеми. Цінність людського життя упродовж усього існування цивілізації декларується як основна гуманістична цінність, не порівнянна ні з якою іншою цінністю. Завдяки потужному впливу засобів масової інформації, розширенню контактів, людина по-новому сприймає світ. Ці різкі зміни у соціальному розвитку і одночасно потужні зміни соціальних цінностей не могли не позначитися як на рівні суспільної свідомості, так і на індивідуальній системі соціальних установок та ціннісних орієнтацій окремої людини.

Отже, можна говорити про наявність серйозного гуманітарного завдання, що вимагає практичного рішення, і воно вже позначено в декларації ЮНЕСКО «Освіта ХХІ століття», де зазначено, що головною метою освіти повинне стати формування життєздатної особи [3]. Життєздатність розглядається сьогодні як складова людського капіталу – найважливішого інтеграційного показника сучасної економічної і політичної державності.

З точки зору О.О. Рильської, життєздатність – це інтегральна здатність збереження людиною цілісності, яка актуалізується в зв'язку з необхідністю вирішення життєвих задач і яка забезпечує динамічне утримання життя в постійному сполученні з вимогами соціального буття і людського призначення, що суб'єктивно сприймається як задоволеність власним життям [6]. Механізмами, які спроможні формува-

ти життєздатність особистості є різні види впливу. Враховуючи вище сказане, проаналізуємо останні публікації науковців у контексті проблеми, яка вивчається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження життєздатності людини є сучасною актуальною проблемою в психологічній науці. Вивчення життєздатності сприяє розумінню умов виживання, а також дозволяє виявити якості та властивості особистості, що впливають на ефективну життєдіяльність.

Актуальність вивчення життєздатності людини визначається наявністю багатьох ризиків її збереження в умовах глобальної екологічної кризи і соціальної нестабільності. Поняття життєздатності в психологічній науці розглядається з різних методологічних позицій, що визначає різноманітність трактувань його змісту [5].

Одним із перших вітчизняних дослідників, що розглянули життєздатність був Б.Г. Ананьєв. Поняття «життєздатність» розумілося ним як загальний енергетичний потенціал, що визначає готовність до ефективного функціонування, продуктивність поведінки людини як суб'єкта в умовах екстремальної ситуації і результативність її діяльності, що спрямовані на пошук виходу з неї [1].

Сьогодні життєздатність розглядається як складова людського капіталу – найважливішого інтеграційного показника сучасної економічної і політичної державності. На думку О.О. Рильської життєздатність – індивідуальна здатність людини керувати власними ресурсами в контексті соціальних норм і умов середовища [6]. Власні ресурси являються своєрідним продуктом симбіозу різного роду впливів та самовпливів, й реакцією людини на ці впливи.

Чітке та узагальнююче визначення психологічного впливу, на наш погляд, сформулював Г.О. Ковальов. Під впливом в найзагальнішому сенсі автор розуміє «процес, який реалізується в ході взаємодії двох або більше упорядкованих систем і результатом якого є зміна в структурі (просторово-часових характеристиках), стані хоча б однієї з цих систем». Вченим запропонована типологія психологічних впливів: 1) впливи факторів природного оточення (біотичних й абіотичних) на психіку і особистість людини; 2) соціальні впливи, які обумовлені приналежністю людини до суспільної системи та включеністю її в контакти і взаємозв'язки з іншими людьми; 3) культурологічні впливи, які визначаються наявністю історично відпрацьованих засобів матеріального і духовного виробництва; 4) аутовпливи, пов'язані з можливостями психічної саморегуляції людини, як відносно автономної системи, що виступає у двох планах: засобах мобілізації та розвитку власних фізичних, психічних і творчих можливостей суб'єкта, а також індивідуальної системи внутрішньої регуляції, яка опосередковує зовнішні впливи [4].

Питання обумовленості життєздатності особистості впливами оточуючого середовища вивчалось Ю.В. Борець та І.І. Шлімаковою

[2]. Дослідниками визначено, що життєздатність у жителів м. Чернігова виражена загалом на середньому рівні, дещо вищою на рівні тенденцій вона проявляється у людей більш старшого віку (період середньої дорослості). У цілому Чернігівці проявляють переважно позитивну чутливість до різних впливів середовища. При цьому, найбільш чутливими люди є до природних впливів. Життєздатність особистості обумовлюється її позитивною чутливістю до соціальних впливів та позитивною чутливістю до культурологічних впливів. Низький рівень самовпливів особистості негативно впливає на її життєздатність. Окреслені вище результати дослідження були поштовхом для подальших наукових пошуків і сприяли окресленню мети нашої публікації.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження вікових відмінностей життєздатності людей та з'ясуванні взаємозв'язків між життєздатністю, її складовими та чутливістю до впливів у студентів, людей зрілого та похилого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальну вибірку нашого дослідження склали 90 осіб, які проживають в м. Чернігів віком від 18 до 60, а саме: 30 студентів, 30 осіб зрілого віку та 30 осіб похилого віку. Для реалізації мети та завдань емпіричного дослідження було використано наступні методики: «Життєздатність особистості» (О.О. Рильська), «Домінуючі стани» (Л.В. Куліков) та «Діагностика чутливості до впливів» (В.О. Скребець та І.І. Шлімакова).

Отримані емпіричні дані були піддані процедурі математико-статистичного аналізу за допомогою програми «SPSS». У результаті можна вести розмову про наступні тенденції.

Таблиця 1.

Рівні прояву життєздатності людей різного вікового періоду (у %)

Рівень \ Вік	Студенти	Зрілий вік	Похилий вік
Низький рівень життєздатності	13,3	23,3	20,0
Середній рівень життєздатності	56,7	53,3	60,0
Високий рівень життєздатності	30,0	23,3	20,0

У студентів переважає середній рівень життєздатності (56,7 %) та значно вищий прояв високого рівня життєздатності (30 %) в порівнянні з іншими віковими групами (табл. 1). Високий рівень життєздатності у студентському віці свідчить про легкість пристосування до нових життєвих умов та легкість оволодіння різними видами діяльності.

За результатами дослідження у людей зрілого віку більший прояв має середній рівень життєздатності (53,3%): людина майже безпроб-

лемно може пристосуватися до нових життєвих умов та готова конструктивно діяти як в звичних, так і в екстремальних умовах.

Високий рівень життєздатності у людей зрілого віку (23,3%) властивий людям, які знаходяться в успішному шлюбі, які мають гарні взаємостосунки з власними дітьми, які збудували професійну кар'єру, не мають адикцій та проблем з законом. Низький рівень (23,3%) означає тяжкість адаптації до нових життєвих умов, свідчить про несамостійність, труднощі в оволодінні різними видами діяльності.

Результати дослідження життєздатності людей похилого віку мають такі результати: високий рівень життєздатності проявляється лише у 20,0 %, що свідчить про самостійність, флексибільність (специфічна здатність особистості, яка дозволяє їй організовувати свою пізнавальну діяльність і інтелектуальну поведінку в залежності від змінених умов). Середній рівень життєздатності (60,0%) свідчить про наявність невизначених цілей, які б могли надавати життю людини осмисленість і часову перспективу.

Загалом можна говорити, що у трьох досліджуваних групах переважає середній рівень життєздатності. Статистично значимих відмінностей не виявлено.

Психічні стани є компонентами життєздатності. О.О. Рильською було доведено, що психічні стани є визначальним фактором у формуванні особистості.

Дослідивши домінуючі стани маємо такі результати: у 60 % студентів на високому рівні проявляється задоволеність життям. Вони мають гарний настрій, добру фізичну форму, вираженим є високий рівень життєздатності. Серед студентів (60%) на високому рівні проявляється активність, а отже, студенти мають активне ставлення до життєвої ситуації, в оцінці багатьох життєвих ситуацій в них переважає оптимістична позиція, віра в можливість успішного подолання перешкод. Позитивний образ самого себе в більшості (96,7 %) проявляється на середньому рівні.

Таким чином ми можемо говорити, що більшість студентів мають переважно бадьорий настрій та широке коло інтересів, в цілому задоволені своєю життєвою ситуацією та самореалізацією, досить активні й мають оптимістичне ставлення до життєвої ситуації.

За результатами дослідження у людей зрілого віку переважає середній рівень за шкалою Тонус високий-низький (96,7%), що вказує на підвищену вірогідність активності й витрачання енергії, суб'єктивні відчуття внутрішньої зібраності, запасу сил, енергії, підвищену готовність до роботи, в тому числі тривалої; та за шкалою Позитивний-негативний образ самого себе, що проявляється у зрілому віці в більшості на середньому рівні (96,7 %) й свідчить про те, що у більшості досліджуваних виражене стремління до адекватності в оцінці своїх психологічних особливостей й свого стану.

Наразі маємо, що більшість людей зрілого віку мають переважно бадьорий настрій, впевнені в своїх силах і можливостях та позитивно оцінюють самих себе.

За результатами дослідження домінуючих станів у людей похилого віку переважають показники (на рівні 100,0%) таких шкал, як розкутість/напруженість та спокій/тривога. На досить високому рівні проявляються такі показники домінуючих станів, як тонус, нестійкість емоційного тону та позитивний образ себе. Досліджувані похилого віку більш схильні до прояву напруженості та тривоги. Найбільш часті прояви в похилому віці – тривога. У людей похилого віку переважає низький тонус, що свідчить про те, що людину долають втомленість, апатія, знижується настрій і працездатність.

Отже, тривога і напруженість більш проявляються у похилому віці. У зрілому віці переважає високий тонус та позитивний образ самого себе. У студентів більш вираженим є активне ставлення до життєвої ситуації, більшість студентів мають переважно бадьорий настрій та широке коло інтересів, вони в цілому задоволені своєю життєвою ситуацією та самореалізацією. З'ясовано, що такі показники, як тонус та стійкість емоційного тону більш виражені у людей зрілого віку. У похилому віці більш вираженим є показник суму.

З метою встановлення взаємозв'язків між життєздатністю, її складовими та чутливістю до соціальних, природних, культурологічних впливів та до самовпливів був проведений кореляційний аналіз. Результати аналізу представлено у табл. 2.

Таблиця 2.

Взаємозв'язки між життєздатністю, її складовими та чутливістю до впливів

Досліджувані групи	Компоненти життєздатності, домінуючих станів та чутливості до впливів	Значущість зв'язку
Студенти	Життєздатність – Терпимість до соціальних впливів	$r = 0,386$ при $p \leq 0,05$
	Життєздатність / Задоволеність - незадоволеність життям у цілому	$r = 0,048$ при $p \leq 0,05$
	Життєздатність / Негативна чутливість до культурологічних впливів	$r = - 0,03$ при $p \leq 0,05$
Зрілий вік	Життєздатність / Терпимість до культурологічних впливів	$r = 0,403$ при $p \leq 0,05$
	Життєздатність / Задоволеність - незадоволеність життям у цілому	$r = 0,424$ при $p \leq 0,05$
	Життєздатність / Стійкість – нестійкість емоційного тону	$r = 0,472$ при $p \leq 0,05$

Похилий вік	Життєздатність / Задоволеність - незадоволеність життям у цілому	$r = 0,012$ при $p \leq 0,05$
	Життєздатність / Байдужість до соціальних впливів	$r = - 0,553$ при $p \leq 0,01$
	Життєздатність / Позитивна чутливість до культурологічних впливів	$r = 0,472$ при $p \leq 0,05$

Виявлено прямий взаємозв'язок між життєздатністю та терпимістю до соціальних впливів. Цей взаємозв'язок виявлений лише у досліджуваних студентського віку, а отже вони здатні без агресії сприймати думки інших, що відрізняються від власних та з повагою сприймати особливості поведінки та способу життя інших людей, соціальних груп або ідей, які багато хто вважає неприйнятними.

Досліджувана студентська молодь з високим рівнем життєздатності в цілому задоволена життям та своєю самореалізацією, вони відчують готовність подолати труднощі в реалізації своїх здібностей.

При високій життєздатності особистість зрілого віку має перевагу позитивного емоційного тону, в стані емоційного збудження зберігаються адекватність і ефективність психічної саморегуляції. При низькій життєздатності знижена емоційна стійкість, підвищена роздратованість.

Досліджувані зрілого віку з високим рівнем життєздатності в цілому задоволені своїм життям, що є значущою складовою психологічного і психічного здоров'я особистості.

Між життєздатністю та терпимістю до культурологічних впливів серед досліджуваних зрілого віку було виявлено взаємозв'язок, який говорить про те, що чим вище життєздатність, тим більше людина проявляє поблажливе ставлення до способу життя, поведінки, звичаїв ті вірувань інших людей.

Дослідження у групі людей похилого віку мають наступні результати. Виявлено обернений взаємозв'язок між життєздатністю та байдужістю до культурологічних впливів. Досліджувані з нижчим проявом життєздатності мають апатичне ставлення особистості до світу культури (речей, споруд, історичних подій, традицій та ін.).

Чим вищий рівень життєздатності людини похилого віку, тим більше вони задоволені своїм життям в цілому, про що свідчить виявлений взаємозв'язок. Людина має достатньо високу оцінку особистісної успішності, відчуває здатність взяти на себе відповідальність. Люди похилого віку з вищим проявом життєздатності проявляють байдуже ставлення до соціальних впливів, відсторонене ставлення до соціальних подій.

На підставі вище викладеного зробимо деякі узагальнення, значущі у контексті проведеного дослідження.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Емпіричними критеріями життєздатності людини виступають «Задоволеність життям» та «позитивний образ самого себе» як стійкі змінні. Перший проявляється в достатньо високій оцінці особистісної успішності. Другий визначає критичність самооцінювання і його адекватність.

Досліджено, що у студентів більш вираженим є активне ставлення до життєвої ситуації, вони цілком задоволені своєю життєвою ситуацією та самореалізацією. В зрілому віці переважає високий тонус та позитивний образ самого себе. З'ясовано, що такі показники, як негативність до самовпливів та стійкість емоційного тону більш виражені у людей зрілого віку. Тривога і напруженість більш проявляється у похилому віці. Люди похилого віку з вищим проявом життєздатності більш терпимі до само впливів, що свідчить про достатній розвиток механізмів волі, саморегуляції.

Загалом можна говорити, що люди з високим рівнем життєздатності здатні протидіяти негативним впливам оточуючого середовища шляхом домінування позитивного, байдужого або терпеливого ставлення до впливів оточуючого середовища.

Проблеми збереження життєздатності людини в умовах глобальної екологічної кризи та зв'язок життєздатності з успішністю різних видів діяльності, чутливістю до впливів й регіональними особливостями життя ще не мають достатньо наукового обґрунтування та вивчення, тому у подальшому вектор наукових пошуків планується спрямувати у цю площину.

Список використаних джерел

1. Ананьєв Б. Г. Людина як предмет свідомості / Б.Г. Ананьєв. – Спб.: Питер, 2001. – 288 с.
2. Борець Ю.В., Шлімакова І.І. Обумовленість життєздатності особистості впливами оточуючого середовища / Ю.В. Борець, І.І. Шлімакова // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – Екологічна психологія. – 2019. – Том. VII. – Вип. 47. – С. 47-55.
3. Всесвітня Декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи [Електронний ресурс]. – <http://www.infopravo.ru/fed1998/cp02/akt13969.shtm>.
4. Ковалев Г.А. Три парадигми в психології – три стратегії психологічного впливу / Г.А. Ковалев // Вопросы психологии. – 1987. – № 3. – С.14-50.
5. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 624с.
6. Рильська О.О. Методика дослідження життєздатності людини. – Вісник ЧГПУ. – 2009. – №1. – С. 130-138

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Anan`jev B. G. Lyudyna yak predmet svidomosti / B .G. Anan`jev. – Spb.: Pyter, 2001. – 288 s.
2. Borecz` Yu.V., Shlimakova I.I. Obumovlenist` zhyttjezdatnosti osobystosti vplyvamy otochuyuchogo seredovyshha / Yu.V. Borecz`, I.I. Shlimakova // Aktual`ni problemy psyhologii`: Zbirnyk naukovyh prac` Instytutu psyhologii` imeni G.S. Kostyuka. – Ekologichna psyhologiya. – 2019. – Tom. VII. – Vy`p. 47. – S. 47-55.
3. Vsesvitnya Deklaraciya pro vyshhu osvitu dlya XXI stolittya: pidxody i praktychni zaxody [Elektronny`j resurs]. – <http://www.infopravo.ru/fed1998/sro2/akt13969.shtm>.
4. Kovalev G.A. Try` paradygmy v psyhologii` – try strategii` psyhologicheskogo vozdeystvy`ya / G.A. Kovalev // Voprosy psyhologii`. – 1987. – №3. – S.14-50.
5. Moskalenko V. V. Social`na psyhologiya: pidruchnyk. – Ky`yiv: Centr navchal`noyi` literatury, 2005. – 624s.
6. Ryl`s`ka O.O. Metodyka doslidzhennya zhyttjezdatnosti lyudyny. – Visnyk ChGPU. – 2009. – №1. – S. 130-138.

N. Serhiieva, I. Shlimakova

FEATURES OF THE ABILITY TO LIVE OF PEOPLE WITH DIFFERENT SENSITIVITY TO INFLUENCES: THE AGE-OLD ASPECT

The article theoretically substantiates the relevance of the formation of the vitality of the individual, which is caused by different types of influences. It has been found out that vitality is the ability to preserve a person's integrity, which is updated in connection with the need to solve vital tasks. Viability is formed under the influence of various environmental influences: natural, social, culturological, and also due to outflow.

Empirically researched features of the vitality of the residents of Chernihiv indicate that the viability in the three groups exceeds the average level. Mostly people are satisfied with their lives and exhibit different kinds of sensitivity (positive sensitivity), indifference, and tolerance for cultural influences.

At the level of direct correlation, the conditionality of viability is determined by the positive sensitivity to cultural influences and life satisfaction. The inverse correlation is found between: viability and negative sensitivity to cultural influences, viability and indifference to social influences.

Keywords: *viability, dominant states, environmental influences, self-influences, social influences.*

Сергиева Н.С., Шлимакова И.И.

ОСОБЕННОСТИ ЖИЗНЕСПОСОБНОСТИ ЛЮДЕЙ С РАЗНОЙ ЧУВСТВИТЕЛЬНОСТЬЮ К ВЛИЯНИЯМ

Статья посвящена анализу жизнеспособности личности, которая актуализируется в связи с необходимостью решения жизненных задач и обеспечивает динамичное содержание жизни. Рассмотрены виды воздействий окружающей среды, теоретически проанализирована их содержательная сущность. Эмпирически исследованы особенности жизнеспособности у жителей г. Чернигова студенческого, зрелого и пожилого возрастов, а также уровни их чувствительности к природным, социальным, культурологическим воздействиям и самовлияниям. Представлены результаты корреляционного анализа, описаны наиболее значимые связи между уровнями жизнеспособности и уровнями чувствительности к влияниям.

Ключевые слова: *жизнеспособность, доминирующие состояния, воздействия окружающей среды, самовлияния, социальные влияния.*